* פורסם באתר **דברים: במה ליהדות**, 2014. האתר מאז ירד מהרשת. אני מודה ליאיר נהוראי, עורך האתר, שהניע אותי לכתוב את הדברים.

שני אני בקרבי

דן בראו"ז

יושב לכתוב. זיכרונות חולפים בראשי מתקופות שונות בחיי. בין זיכרון לזיכרון, אני מריץ חזרה להווה, משווה בין אני הקודם לאני שעכשיו. ההשוואה צובטת. אני מתבייש בדברים שאני עצמי אמרתי וחשבתי רק לפני כמה שנים. לו יכולתי לדחוק את הגלגול הקודם שלי החוצה, אולי היה לי קל יותר. אולי כך אני עושה רוב הזמן. אבל הנה התיישבתי לכתוב על חוויית המעבר ובעל כרחי אני נזכר. כשאני מחיה בזיכרוני את גלגולי הקודם, הגלגול הנוכחי מבקש לפגוע בו, האניים מתרוצצים בקרבי, וזה כואב.

אבל לא כואב מדי. כי בסופו של דבר אני גאה בשינוי שעשיתי. האמונות שלי השתנו, והיה לי האומץ ללכת בעקבותיהן.

קשה לי לחרוז את סיפור חיי לרצף הגיוני. ולא משום שאינני מסוגל. קשה לי לחרוז את סיפור חיי בלי שתהיה מלאה באידיאולוגיה שאני לא רוצה בה. תבניות חשיבה דתיות עדיין מושרשות בי עמוק, והן משפיעות, בעל כרחי, על האופן שבו אני מחבר זיכרונות לסיפור עם התחלה וסוף. הנה בכל זאת ניסיון.

תמיד הייתי רציני. תמיד הייתי אידיאליסט. ביום בהיר בכיתה ה', כעס עליי המצפון שלי שאני לא באמת מתפלל מתוך כוונה. מאותו היום, התחלתי לחשוב על כל מילה ולכוון. מזכיר לעצמי שוב ושוב שבתפילה אני עומד בפני בורא עולם. באותה התקופה למדתי מחבר טוב שאסור לבנים לגעת בבנות. מאז, ובניגוד לרוב חבריי, הקפדתי על שמירת נגיעה. בכיתה ח' הייתי קורא ב"מסילת ישרים" בכל לילה, על חובת האדם בעולמו, מידות הזהירות והזריזות, וביום מנסה ליישם. שלא תבינו לא נכון, הייתי גם משחק במחשב, בכדורסל ובפוגים, מארח אצלי בבית את השבט, בנים ובנות, לסרט שבועי ורואה קומדי סטור באדיקות. המילה "דוס" (יחד עם "חרשן" ו"חנון", אבל אלו עניין לסיפור אחר) הייתה מילת גנאי בישיבה התיכונית שלנו והיה חשוב לי לא להיות מנודה חברתית, או במושגים שבהם חשבתי אז, היה חשוב לי להיות "מחובר לעם". בכיתה י', הרבה בהשפעת שיעורים על ספר קהלת, חשבתי הרבה על העובדה שהחיים חולפים ואסור שאבזבז את הזמן המוגבל שיש לי. הפסקתי לראות טלוויזיה וסרטים. הדרכתי בבני עקיבא ועסקתי בעוד פעילות התנדבותית. בכיתה יא סיימתי את כל הבגרויות, ובשנה שלאחר מכן, בגיל 16, התחלתי שיעור א' בישיבת הר עציון. שנות הישיבה היו אז בעיניי שנים נפלאות. הייתי שקוע בלימוד מבוקר עד לילה ולמדתי המון.

תמיד הייתי אדם חושב. חשבתי באופן תדיר במה אני מאמין ולמה. הייתה לי תיאוריה שלמה שהצדיקה את אמונתי הדתית. לא שלא היו לי ספקות. אני זוכר את עצמי פעם או פעמיים קם באמצע הלילה ושואל את עצמי: אם אלוהים קיים, למה הוא לא מתגלה אלינו? והאם באמת יש לי טעם להאמין שאלוהים קיים, ושזו תורתו, ללא התגלות ברורה?

אבל מיד הייתי חוזר בראשי על תיאוריית אמונה שפיתחתי לעצמי באותם השנים, ונרגע. מדי פעם, ברגעים של דכדוך פנימי (זה בעיקר קורה כשאני לא עושה כושר למשך תקופה) הייתי יוצא למרפסת הישיבה, בוהה בנוף, בהרים, בשמים, ומרגיש את החיבור לפלא ולגדלות של העולם, פליאה שהייתה עבורי בסיס לאמונה.

אני זוכר את עצמי, באחד מראשי השנה, בדרך חזרה מהשלמת מניין בחטמ״ר גוש עציון. מחוץ לכניסה ליישוב חנו כמה רכבים, עדות לנוכחותם של דתל״שים שבאו לבקר את משפחתם במהלך החג ואינם נכנסים ברכב לתוך היישוב. חשבתי לעצמי, כמה נורא שישנם אנשים שאינם מבינים שהיום הוא היום הכי קדוש בשנה. כמה נורא שישנם אנשים שמנותקים מהקב״ה. וכמה העולם יכול היה להיות קרוב יותר לייעודו אם כל היצורים היו מבינים את חובתם בעולם. אני נזכר ומתבייש. מתבייש במה שחשבתי אז. היום גם אני אחד מהנוסעים בשבת. היום המחשבות האלו שהיו לי פעם נראות לי כל כך ילדותיות, תקועות בסרט מנותק מהמציאות.

עד סוף התיכון הייתי בטוח שבעתיד אהיה מהנדס תוכנה כמו אבא שלי. עם הכניסה לישיבה התוכניות השתנו. הרגשתי שהנדסת תוכנה רחוקה מדי מעיסוק בדברים החשובים באמת. בשיעור ד׳ התחלתי ללמוד חינוך במכללת הרצוג, כמו רבים מבני הישיבות. הרי אין חשוב כמו חינוך הדור הצעיר. במקביל, שוב כמו הטובים, למדתי והשלמתי את רוב מבחני הרבנות. אבל לא איש חינוך רגיל רציתי להיות. הרגשתי שיש לי ייעוד ייחודי. בעולם התורני שמסביבי הרגשתי שאין מי שמתעסק באופן רציני בשאלת האמונה. דיונים על האמונה היו ונשארו בישיבה התיכונית, ומי שמכיר, מכיר עד כמה הרמה היא תת רמה. בישיבות הגבוהות מניחים לרוב שהתלמידים כבר מאמינים ואין צורך לדון ברצינות באמונה. הרגשתי שזה חסר. חשבתי שמן הראוי שהשאלות יידונו ברצינות, ברמה הגבוהה ביותר, מתוך היכרות מעמיקה עם שלל הבעיות והאמונות והדעות האלטרנטיביות המסתובבות בעולם, ומתוך רכישת הכלים המתודולוגיים הנדרשים. הדיון לא צריך להתנהל על ידי אנשים שמעולם לא יצאו מהבועה הדתית.

לכן הלכתי ללמוד פילוסופיה באוניברסיטה העברית. ולא רק פילוסופיה. נכנסתי לשיעורים במקרא, בתלמוד, במחשבת ישראל, בהיסטוריה של עם ישראל, בנצרות ובאסלאם. מדי פעם היו שואלים אותי מכרים דתיים: ״ומה יקרה אם תשתכנע שהאמונה שלך מוטעית? הרי ברור שהאקדמיה מוטית ועלולה להשפיע עליך לרעה״. אותי השאלות הללו מאוד הכעיסו. הייתי מגיב, מלא בביטחון עצמי: ״אני סומך על היכולות הלימודיות שלי ואני סומך על החוש הביקורתי שלי. אני מקווה שבסוף התהליך אצא עם אמונה חזקה יותר, אמונה שעברה בירור אמתי. אבל אם ביום מן הימים האמונה שלי תשתנה, אם אשתכנע באמונה אחרת, אני מקווה שיהיה לי את הכוח ללכת אחרי מה שאני מאמין. אני מעוניין באמת, תהא מה שתהא. לסמן מטרה מראש או לאטום אוזניים מלשמוע טענות שאינן מתיישבות עם אמונתי הנוכחית, ברור שאינה דרך לברר באופן אמתי מהי האמת״.

אני מדלג קדימה. האמונות שלי השתנו לאט לאט, והרבה מחשבות היו לי בדרך שאני לא רוצה להלאות בהן כרגע. היו כמה שנים שבהן אמרתי לכל שואל: יש בעיות רציניות מאוד באמונה המסורתית, בעיקר אני רואה בעיה באמונה בתורה

מן השמיים, האחראית העיקרית על הצדקת המחויבות להלכה. אני יכול לפרוט את העמדות השונות שמסתובבות בשוק, דרכים שונות להצדיק בכל זאת מחויבות דתית. על כולן יש לי ביקורת. לכן אני לא יכול באמת להצדיק את המחויבות הדתית שלי. אבל מה לעשות, הדת מוטבעת בי עמוק. אז אני נשאר דתי בלי הצדקה.

עד שמתישהו במהלך השנה שעברה נמאס לי להיות דתי בלי הצדקה. כי האמת היא שדתי בלי הצדקה הוא דתי מתוך פחד. פחד משינוי, פחד מלחץ חברתי. פחד כי במשך כל השנים בניתי לעצמי זהות דתית רצינית. בעיני חברייי. בעיני חניכים ותלמידים רבים שהיו לי לאורך השנים. בעיני מכרים רבים שמעריכים את סוג הדתיות שלי. הבנתי שאני כבר לא עומד באידיאל שהצבתי לעצמי, ללכת אחר אמונתי לאן שתוביל אותי. החלטתי שהגיע הזמן לעשות שינוי.

לא ביום אחד. לא מיד. שינוי פתאומי, אחרי שלושים שנה של דתיות אינטנסיבית, יכול לעשות לי רע בפנים. בלי לספר לאף אחד הפסקתי להתפלל שלוש תפילות ביום. הנחתי תפילין בבוקר והתפללתי חלקים מהתפילה כדי להשקיט חלקים מהמצפון. התחלתי לחשוב על ולתכנן את עזיבת הדת. "משמיים" הסתדרה לי בדיוק נסיעה לחו"ל לכמה חודשים לצרכי לימודים. נסיעה לחו"ל, לסביבה לא מוכרת, סביבה שאין לי בה סטיגמה קודמת, זו הזדמנות לעשות שינוי ולראות איך אני מרגיש עם זה, בלי לחצים חברתיים מעכבים. שלושה חודשים לפני הנסיעה שיתפתי שני חברים קרובים בהחלטה. הם היו מופתעים, אבל גם חיוביים כלפיי. חודשיים לפני הנסיעה קבעתי פגישה עם ההורים שלי וסיפרתי להם על ההחלטה. הם היו מופתעים. אימא שלי ניסתה לשכנע אותי שאולי גם אם אני לא מאמין, שווה לי להישאר דתי כדי להישאר חלק מהחברה הדתית. אבא שלי, בדמעות, ניסה להסביר לי למה הוא מאמין ומתקשה להבין מה מושך בחיים חסרי אמונה. שניהם ידעו שאין טעם להיכנס לדיון פילוסופי. אני מכיר את הטיעונים ואת המקורות טוב מהם, טוב מרוב האנשים בסביבה. לשמחתי, אף אחד מהם לא הביע ולו טיפת כעס. הם יודעים היטב שזו לא מרידה של גיל ההתבגרות, זו החלטה כנה שקיבלתי אחרי שנים של עיון מעמיק. במשך החודשיים שנותרו עד הנסיעה, נפגשתי עם כל אחד מהאחים ועם כמה חברים לשיחה מעין זו. בשלב הזה הרגשתי שכבר אין דרך חזרה. עליתי על מסלול, אני יוצא לדרך חדשה.

במוצאי השבת האחרונה לפני הטיסה, השבת האחרונה ששמרתי, סמוך לחצות, בדרך לקנות דברים אחרונים לנסיעה, אני נתקל ברחוב בחבר, הדתל"ש היחיד מהמחזור בישיבת ההסדר. קשה שלא לחשוב שהמפגש משמיים. זה הלילה האחרון שלי עם כיפה, ולחבר אין מושג. אבל לא היה לי כוח באותו הרגע למפגשים משמיים. אמרתי לו שלום מנומס והמשכתי הלאה. למחרת, מוקדם בבוקר, בכניסה לנתב"ג, הורדתי את הכיפה. את השבת הבאה ביליתי במדריד. לבד. מנותק מכל מכר. מנותק מכבלי עבר. מקשיב לעצמי. בודק שינויים בדופק בשבת הראשונה שאני לא שומר. עשיתי את זה. החלטתי וביצעתי. אני מרגיש בטוח בעצמי. מתרגש ולא מתרגש. מסביבי, הכול כרגיל, אף אחד לא חושד שמשהו משמעותי קורה כאן, אפילו לא אני.

בשבוע שלאחר מכן הייתי בארה״ב. גרתי אצל קרובים מסורתיים, לא שומרים שבת וכשרות, אבל מקפידים לנסוע בכל שבת לבית הכנסת. סביבה מאוד נוחה לשינויים וניסויים. ראש השנה הגיע מהר. בתחילה לא העזתי לנסוע ברכב בשבת והלכתי לא מעט כדי להגיע לסעודות החג המרוחקות. תוך שבוע גם זה נעלם. את הימים הנוראים פתחתי בביקורים בבתי כנסת שונים בסביבה, אורתודוקסים קונסרבטיביים ומה שביניהם. נכנסתי לתפילות אבל הרגשתי שאני לא רוצה להתפלל. אז יצאתי. והפסקתי גם להיכנס.

הרגשות והמחשבות שלי בתקופה הזו היו שונים ממה שציפיתי. הרגשתי תחושת שחרור עמוקה. תחושת שלמות. חיבור מחדש בין האני שצמח לי בפנים לאני שבחוץ. לא הרגשתי אפילו טיפה של נקיפות מצפון או חרטה. כל השנים הייתי בטוח שאני מרשה לעצמי לחשוב באופן חופשי. פתאום התפרצו לי לראש בצורה חזקה יותר מחשבות שלא העזתי לחשוב קודם. חשבתי שאני עוזב את הדת מתוך מחשבה שקולה. פתאום התעוררו בתוכי כעסים על אמונות שהיו לי בעבר. פתאום נהיה לי קשה לשמוע דברי תורה. מאסתי בסיסמאות הנדושות, ביחס הסמכותי למקורות, בבורות, בעיקום המקורות בכדי להגיע למסקנות מסומנות מראש. ושוב אני נבוך מעצמי. בגלגול קודם כעסתי על ההורים שלי על שאין מספיק דברי תורה בשולחן השבת שלהם.

נמאסו עליי התירוצים לכל הבעיות המוסריות שבתורה ובהלכה. מעט אחרי שחזרתי לארץ, ראיתי בקולנוע את הסרט ״12 שנים של עבדות״. אני צופה בסרט וכמו כולם מזדעזע מכל מכה שהאדונים מכים בעבדיהם. אני לא יכול שלא להיזכר בפסוק ״וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט...אך אם יום או יומיים יעמוד לא יוקם כי כספו הוא״. דתיים אוהבים לומר שהתורה מתקדמת ביחס לזמנה. אדון שמכה עבד למוות נענש. שוכחים שהפסוק יוצא מנקודת הנחה שהעבד הוא כספו של האדון. לכן מובן מאליו ולגיטימי שהאדון יכה בעבדו כל עוד זו לא מכה ממיתה. ראיתי את הסרט וחשבתי לעצמי, איך העזתי פעם לתת תירוצים לתורה? איך הייתי כל כך טיפש ועיוור? איך לא הפנמתי עד כמה הפסוק הזה נוראי? לוקח נשימה עמוקה. נרגע. אין מה לעשות. אלו החיים. אנחנו בני אדם, משתנים.

החודשים בארה״ב היו נפלאים מכל הבחינות, אבל הם הגיעו לסיומם והגיע הזמן לחזור לארץ. חששתי מאוד מהחזרה לארץ. יש לי מעגלים רחבים מאוד של מכרים בעולם הדתי. אני כמעט ולא יכול להסתובב באזורים מסוימים בירושלים בלי להיתקל בפנים מוכרות. פתאום הבנתי עד כמה הכיפה היא בעיה. כשמסתכלים על גבר דתי, הכיפה היא הדבר הראשון שרואים. הכיפה הופכת את הרכיב הדתי לרכיב הבולט ביותר בזהות של האדם הדתי. לנשים יש יותר תחומים אפורים עמומים, ואני מקנא בהן משום כך. ידעתי שכשאחזור לארץ ואסתובב ברחובות ירושלים בלי כיפה, הרבה זרקורים יהיו עלי. קשה לי להיות באור הזרקורים. בפעם הראשונה שנכנסתי לאוניברסיטה בלי כיפה ממש רעדתי מפחד. לא בגלל שאני חושש ממישהו. לא בגלל שאני מתבייש בהחלטה שלי. אין לי שליטה על זה. היה לי קשה עם העובדה שכולם יסתכלו עליי. היה לי קשה עם הציפייה שכל מי שיראה אותי יחשוב לעצמו מיד ״מה קרה לו?״

החזרה לארץ הייתה ממש לא פשוטה. אבל ציפיתי לזה מראש והייתי מוכן נפשית. כמעט כל ערב מצאתי את עצמי בשיחה ארוכה עם חבר מופתע אחר על השינוי שעשיתי. רוב החברים היו חיוביים. הקשיבו מתוך סקרנות וחברות. תמכו וחיזקו. אבל היו כמה חברים שנכנסו למגננה, שניסו אפילו לטעון כנגדי. עליהם אני כועס. לא משום שאני מתנגד לדיון בשאלות של אמונה. להפך, זה מה שאני עושה בחיי כמקצוע. אלא משום שהרגשתי שבתקופה הזו, שהיא לא פשוטה לי, אני צריך שהחברים שלי יהיו חברים, לא מגיני הדת. בנוסף, הרגשתי לפעמים שיש בדיונים האלו נימה של זלזול בי. מעלים בפניי טיעונים שדשתי בהם הרבה, והבעת פניהם כשל מי שמגלה לי דברים שלא חשבתי עליהם קודם לכן. אני שמח לדון לגופו של עניין, אבל אל תתייחסו אליי כאל טירון. כמעט התפתיתי לשלוף רשימה ביבליוגרפית ארוכה ועדכנית להראות שאני מבין עניין. אבל אני משתדל שלא. בהקשר כזה, רשימה ביבליוגרפית הייתה משמשת סוג של טיעון מסמכות, המקבילה האקדמית לטיעונים מדברי התנ״ך והרבנים. חברים, תהיו מוכנים גם להקשיב, לא רק להשמיע.

שלושים שנה הייתי דתי. שפת הגוף והכישורים החברתיים שלי התעצבו בתקופה הזו. אני יודע להיכנס לבית כנסת בכל מקום בעולם ומיד למצוא חברים חדשים. אני יודע ליצור ולשמור על קשרים חברתיים באמצעות ארוחות השבת. כרווק דתי יחסית מקושר, פעמיים בשבוע הייתי מקבל הצעות היכרות. פתאום, אני מוצא את עצמי מנווט לבד, בעולם שאני לא מכיר מספיק. בלי שביקשתי, התפתחתו לי בפנים נוגדנים לבתי כנסת. מדי פעם אני נענה להזמנות לארוחות שבת דתיות. אבל אני מרגיש שהן משאירות אותי מאחור, מעמתות אותי יותר מדי עם מי שהייתי, מונעות ממני ליצור לעצמי שבת אחרת, כזו שמתאימה יותר לזהותי החדשה. מאז החזרה לארץ אני מנסה לדוג חברים חילוניים מקצוות החיים שאולי יזמינו אותי או יצטרפו אליי לטיול, סרט או איזשהו בילוי חילוני אחר. בינתיים בלי הצלחה. כדתי, כשמגיע מישהו חדש לסביבה, ישר היינו מנסים לדאוג לו לארוחות שבת, שלא יהיה לבד. לחילונים, לפחות אלו שבסביבה שלי, אין תודעה כזו. בפועל אני נשאר לבד. באיזשהו שלב כשלא הצלחתי למצוא פעילות חילונית ממש, חזרתי לשיטה הישנה, התחלתי להזמין אליי לסעודות שבת, או ליתר דיוק, ארוחות שישי. בהתחלה הזמנתי חברים דתיים וחילוניים, אבל הנוכחות הדתית סיבכה אותי בפנים. (מי יודיע על ברכת המזון? ומי ייקבע מי המזמן?). אז התחלתי להזמין רק חברים חילוניים. קשה לתפוס חילונים לארוחת שבת, יש להם יותר מדי אפשרויות אחרות. אחרי ניסיונות כושלים לא מעטים, הצלחתי להוציא לפועל כמה ארוחות שישי. זה מעודד. אבל נו, באמת, אני צריך ללכת בשיטות הדתיות כדי ליצור לעצמי חיי חברה חילוניים?

בנוגע להיכרויות, מאז שהתדתלש״תי, הטלפון והאימייל כמעט ונדמו. מדי פעם אני נאלץ לבשר לעוד ידידה שמציעה שאני כבר לא דתי ולכן כנראה שההצעה שלה לא רלוונטית. כדתי ישיבתי, שיחות בנים על איך מתחילים עם אלו בנות לא ממש היו לי בשנות ההתבגרות. ובהיעדר בית כנסת וארוחות שבת חילוניים, אין לי גם מושג איפה לחפש הזדמנויות.

אלו לא קשיים שהפתיעו אותי. ידעתי מראש שעזיבת הדת היא לא רק שינוי של אמונה. ארצה או לא ארצה, עזיבת הדת מביאה אתה שינוי בזהות ובתרבות. ידעתי שתהיה לי תקופת הסתגלות מלאה באתגרים. עוד לא עברה שנה ומוקדם

להיות פסימי. כך אני אומר לעצמי. אבל למען האמת, ככל שעוברים שבועות וחודשים, יש לי גם לא מעט רגעים של דאגה.